

SÓKRATÉS

469-399 PŘ.N.L.

I. „Sám vždy rozmlouval o tom, co se týkalo člověka, a zkoumal, co je bezbožné a co zbožné, co je krásné a co ošklivé, co je spravedlivé, co nespravedlivé, co je to rozumnost a co šílenství, co je statečnost a co zbabělost, co je stát, co je státník, co je to vláda nad lidmi a co je vládce. O těchto věcech se tedy pouštěl do hovoru a o jiných, jejichž znalost podle jeho názoru činí lidi dokonalými a jejichž neznalost opravňuje k označení těch, kteří je neznají, jako otrocké povahy.“ „Říkal, že spravedlnost a každá jiná ctnost je vědění. Všechno spravedlivé a každá jiná forma činnosti založená na ctnosti je podle něho krásná a dobrá; kdo zná, co je krásné a dobré, nemůže dát ničemu jinému přednost, a naproti tomu kdo to nezná, nemůže nic krásného a dobrého dělat, a i když se o to pokusí, udělá to špatně. A protože se spravedlivé jednání a všechny ostatní krásné a dobré činnosti uskutečňují prostřednictvím ctnosti, je prý zřejmé, že spravedlnost a každá jiná ctnost je vědění.“

(Xenofón: Vzpomínky na Sókrata)

Otázky: *Jak se základní téma a problém Sókratova myšlení odlišuje od presokratiků?
Co je podle Sókrata cílem lidského života?
Jak lze tohoto cíle dosáhnout?*

II. „Já vás, Athéňané, ctím a miluji, budu však poslouchat víc boha než vás, a dokud budu dýchat a dokud budu s to, nepřestanu filosofovat a vás napomínat a každého z vás, kohokoli potkám, upozorňovat svým obvyklým způsobem na toto: Drahý příteli, jsi Athéňan, příslušník obce nejmocnější a nejproslulejší moudrostí a silou, a ty se nestydíš starat o to, abys měl co nejvíce peněz, slávy a cti, o rozum však, o pravdu a o duši, aby byla co nejlepší, se nestaráš a nepečuješ? A bude-li někdo z vás odporovat a tvrdit, že se o to stará, nepropustím ho hned a neodejdu, nýbrž budu se ho vyptávat a budu ho zkoumat a budu se s ním přít, a jestliže shledám, že nemá ctnosti a že to jenom tak říká, vyčtu mu, že si věcí nejvzácnějších nejméně cení a horších více. A to budu dělat každému, koho potkám, mladému i starému, cizinci i občanu, spíše však občanům, poněvadž jste mi rodem bližší. Neboť dobře vězte, že mi tak káže bůh, a já myslím, že se vám ve vaší obci ještě nikdy nedostalo většího dobra, než je tato má služba bohu. Neboť nic jiného nedělám, chodě mezi vámi, než že přemlouvám mladé i staré, aby nepečovali dříve ani usilovněji o tělo ani o peníze než o to, aby duše byla co nejlepší, říkáje: Duševní dokonalost nepochází z bohatství, nýbrž z duševní dokonalosti bohatství a všechny lidské statky v životě soukromém i veřejném. Jestliže takovými řeči kazím mládež, pak by ovšem takové řeči byly škodlivé. Tvrdí-li však někdo, že vedu jiné řeči než takové, lže. A tak bych mohl jenom říci: Poslechněte, Athéňané, nebo neposlechněte a osvobodte mne nebo neosvobodte, vězte však, že nebudu jednat jinak, ani kdybych měl stokrát zemřít!“

(Platón: Obrana Sókratova)

Otázky: *Co je cílem lidského života, není-li dokonalé poznání plně dosažitelné?
Na čem Sókratés zakládá svou obhajobu?*

PLATÓN

427-347 PŘ. N. L.

Ústava

I. Mýtus o jeskyni

Sókratés: A nyní představ si rozdíl mezi duší vzdělanou a nevzdělanou tímto podobenstvím. Pomysli si lidi jako v podzemním obydlí, podobném jeskyni, jež má ke světlu dlouhý vchod zšíří celé jeskyně; v tomto obydlí již od dětství žijí spoutáni na nohou i na šíjích, takže zůstávají stále na téměř místě a vidí jedině dopředu, ale nemohou otáčet hlavy, protože jim pouta brání; vysoko a daleko vzadu za nimi hoří oheň a uprostřed mezi ohněm a spoutanými vězni je nahoře příčná cesta, podél níž si myslí vystavěnou zídku na způsob přepážek, jaké mívají před sebou kejklíři a nad kterými ukazují své kousky.

Glaukón: Dobře.

Sókratés: Mysli si pak, že podél této zídky chodí lidé a nosí všelijaké náradí, přečnívající nad zídku, také podoby lidí a zvířat z kamene i ze dřeva i všelijak vyrobené, přičemž jedni z nosičů, jak se podobá, mluví, druzí pak mlčí.

Glaukón: Divný je ten tvůj obraz a divní vězňové.

Sókratés: Podobní nám, neboť takoví lidé jistě by neviděli ze sebe samých ani ze svých druhů něco více než stíny, vrhané ohněm na protější stěnu jeskyně.

Glaukón: Jak by také uviděli, když jsou nuceni držet po celý život hlavu bez hnutí?

Sókratés: A co předměty, nošené podél zídky? Neviděli by z nich právě tolik?

Glaukón: Ovšem že.

Sókratés: A kdyby mohli ve spolek rozmlouvat, jistě by myslili, že těmi jmény, které dávají tomu, co před sebou vidí, označují skutečně předměty.

Glaukón: Nutně.

Sókratés: A což kdyby to vězení odráželo od protějška i ozvěnu? Kdykoli by promluvil někdo z přecházejících nosičů, nemyslíš, že by pokládali za původ toho hlasu jedině právě ten přecházející stín?

Glaukón: Při Diovi, dozajista.

Sókratés: U takových lidí, děl jsem, by veskrze za pravdu neplatilo nic jiného než stíny těch umělých věcí.

Glaukón: Docela nutně.

Sókratés: Nuže pozoruj, jak by to asi bylo s jejich vyproštěním a vyléčením z pout a nerozumnosti, kdyby se jim ho přirozeně dostalo, a to takto. Jeden z nich je vyproštěn z pout a přinucen náhle vstát a otočit šíji a jít a hledět vzhůru ke světlu. Z toho všeho by cítil bolest a pro mžitky v očích nebyl by schopen dívat se na ony předměty, jichž stíny tenkrát viděl; co by asi řekl, kdyby mu někdo tvrdil, že tenkrát viděl jen přeludy, nyní však že zří správněji, jsa mnohem blíže skutečnosti a obrácen k předmětům skutečnějším, a kdyby ho nutil, ukazuje mu na každý z předcházejících předmětů, odpovídat na otázku, co to je? Nemyslíš, že by byl v nesnázích a domníval se, že věci, které tehdy viděl, byly pravdivější než ty, které mu jsou nyní ukazovány?

Glaukón: Mnohem pravdivější.

Sókratés: Nuže a kdyby ho docela nutili hledět do světla samého, že by ho bolely oči a že by se obracel a utíkal k tomu, nač se dovede dívat, a měl za to, že toto je vskutku zřetelnější, než co se mu ukazuje?

Glaukón: Tak jest.

Sókratés: Kdyby pak jej někdo odtamtud násilím vlekl tím drsným a příkrým východem a

dříve ho nepustil, až by ho vyvlekl na světlo sluneční, zdali pak by při tom vlečení netrpěl bolestí a nevzpouzel se, a když by přišel na světlo, zdali pak by jeho oči, zalité září, mohly vidět něco z toho, co by mu nyní bylo jmenováno skutečným světem?

Glaukón: Jistě ne, aspoň ne hned.

Sókratés: Ano, myslím, že by potřeboval si zvyknout, kdyby chtěl uvidět, co je nahoře. A nejprve by zíral nejsnáze na stíny a potom na obrazy lidí i ostatních předmětů, zrcadlíci se na vodních plochách, později pak na ty předměty samy; dále pak by snesl pohled na tělesa nebeská a na samu oblohu snáze v noci, kdyby se díval na světlo hvězd a měsíce, než ve dne na slunce a sluneční světlo.

Glaukón: Jak by ne?

Sókratés: Konečně pak, myslím, byl by s to, aby popatřil na slunce, ne na jeho obrazy ve vodě nebo na nějaké jiné ploše, nýbrž na ně samo o sobě na jeho vlastním místě, a aby se podíval, jaké je.

Glaukón: Nutně.

Sókratés: A potom již by si o něm učinil úsudek, že ono je, co způsobuje roční počasí a oběh roků a všechno spravuje ve viditelném světě a že je nějak původcem i všeho toho, co viděli tam dole.

Glaukón: Patrně, že by k tomu potom došel.

Sókratés: A což když si vzpomene na své dřívější obydlí a na tamější vědění a tehdejší své spoluvězně, nemyslíš že by sám sebe pokládal za šťastného pro tu změnu, oněch pak by lítoval?

Glaukón: Ba jistě...

Sókratés: Uvaž i toto, děl jsem. Kdyby takový člověk sestoupil nazpět a posadil se na totéž místo, zdali by se mu oči nenaplnily tmou, když by náhle přišel ze slunce?

Glaukón: Ba jistě.

Sókratés: Tu pak kdyby zase musil posuzovat ony stíny o závod s oněmi, kteří zůstali stále vězni, dokud má mžitky před očima a dříve než by se mu oči uklidnily - a toto zvykání by netrvalo zrovna krátce - zdali pak by nebyl k smíchu a zdali by se o něm neříkalo, že přišel z té cesty nahoru se zkaženým zrakem a že to nestojí ani za pokus chodit tam nahoru? A kdyby se někdo pokoušel je vyprošťovat z pout a vést nahoru, zdali pak by ho nezabili, kdyby ho nějak mohli rukama uchopit a zabít?

Glaukón: Dozajista.

II.

Sókratés: Tento tedy obraz, milý Glaukóne, připojme celý k tomu, co bylo řečeno nahoře: prostor, jevíci se zraku, jest jako ten žalární příbytek a světlo ohně v něm hořícího je síla slunce. K tomu pokládej výstup nahoru a dívání se na věci nahoře za vzestoupení duše do pomyslné oblasti a nechybiš se mého mínění, když si je přeješ slyšet. Bůh sám ví, zdali jest pravdivé. Nuže, jak já to vidím, jest to tak: v oboru poznání spatřuje se na konci, a to jen stěží, idea dobra, když však jest spatřena, jest o ní souditi, že ona jest všemu původcem. Všeho pravého a krásného, neboť i ve světě viditelném zrodila světlo a jeho pána, slunce, i v oboru pomyslném, kde jest sama paní, poskytla lidem pravdu i rozum. Musí ji spatřit ten, kdo chce rozumně jednat, ať v soukromí, ať v obci.

Otázky: *Co je skutečné?*

Jak jsou dána morální pravidla? Co je měřítkem lidského jednání?

Je svět v podstatě dobrý, nebo zlý? Kde se bere opak?

Jaký je vztah člověka a řádu?